UDC 94(37)"-01/-00"
316.482.3-058.232"-01/-00"

Немања Вујчић
Универзитет у Београду
Филозофски факултет

ДРУГИ РОБОВСКИ РАТ НА СИЦИЛИЈИ: СПОНА ИЗМЕЂУ ЕУНУСА И СПАРТАКА?

АПСТРАКТ: Историја Другог робовског рата на Сицилији тесно је везана са историјом Првог, будући да су оба вођена на истом простору, у сличним околностима и са блиским мотивима. Ова веза између два догађаја, у комбинацији за секундарним разлозима, довела је до извесног занемаривања Другог рата у модерној историографији, што се види већ на основу расположиве библиографије која је скромна и која обично говори о два рата и две робовске државе као јединственом феномену. Међутим, постоје добри разлози да се овај догађај размотри као самостална појава. Међу њима је и добро позната чињеница да су масовни устанци робова врло ретка и изузетна појава у античкој и светској историји. Расположиви извори, међу којима је далеко најважнија XXXVI књига *Историјске библиотеке* Диодора са Сицилије, заиста су скромни, али ипак допуштају да се поближе анализирају ток устанка, мотиви и циљеви побуњеника, као и државна и друштвена структура коју су бивши робови покушали да изграде у неколико година током којих су контролисали унутрашњост острва. Као и у току Првог робовског рата, већина учесника су били пореклом са хеленистичког истока, што је определило њихове покушаје у правцу самоорганизовања и изградње сопственог државног система.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: устанци робова, Други робовски рат, античка Сицилија, антички Рим, Диодор са Сицилије, Салвије-Трифон, Атенион.

Други робовски рат на Сицилији (104–101. г. пре н. е.) добио је мање пажње у модерној историографији од Првог (око 140. – 132. г. пре н. е.) и неупоредиво мање од каснијег Спартаковог рата у Италији (73–71. г. пре н. е.). Разлози за то су сложени. Делимично је такав исход био условљен ставом који је постепено изграђен у античкој књижевној традицији те стањем сачуваних извора. Место које је овај догађај има у ширем историјском контексту такође не

погодује његовом издвајању и развијању посебног интересовања: можда је било неизбежно да, као средишњи елемент у историји робовских покрета у старом Риму, други конфликт остане у сенци почетног и завршног чина. Одвојена разматрања овог догађаја у модерној литератури су изузетно ретка, он се обично испитује заједно са Првим робовским ратом, већим и дуготрајнијим покретом робова који му је претходио. Такав приступ је оправдан утолико што су два оружана покрета заиста била најтешње повезани и што су делили низ заједничких одлика. Ипак, имајући у виду колико су устанци робова ретка појава у светској историји (изузетно ретка ако се има у виду раширеност саме институције и бројност поробљених), један од свега три велика робовска рата у антици несумњиво заслужује посебан осврт. У тексту који следи покушаћу да анализирам постојеће изворе за Други робовски рат са циљем, уколико се то покаже могућим, стварања целовите слике о околностима његовог избијања, току и циљевима и намерама учесника.

ИЗВОРИ И МОДЕРНА ЛИТЕРАТУРА

Већина онога што знамо о Другом робовском рату долази из *Историјске библиотеке* Диодора са Сицилије, у овом случају XXXVI књиге. Попут књига XXXIV и XXXV ни ова не постоји у неком целовитом и повезаном облику. Уместо тога, имамо један број фрагмената различите величине сачуваних код средњовековних византијских писаца.[1] Неки од фрагмената директно преносе Диодорове речи, али чешће су у питању скраћивања и парафразе. Сам Диодор, међутим, није ни примарни извор нити савременик (рођен је неколико година по окончању рата), већ своје информације црпи (претежно или искључиво) из светске историје Посејдонија из Апамеје. Ове две околности у великој мери компликују коришћење и разумевање његовог текста.

Значај осталих наративних извора је скроман. У својим *Говорима против Вера* Цицерон спомиње устанак.[2] Међутим, његов исказ је много значајнији због увида који пружа у стање на Сицилије после робовских ратова, увида који нам омогућује да донекле разумемо дугорочне последице ових догађаја. Код Луција Анеја Флора, који сажима Ливија, налазимо веома кратак (и донекле конфузан) приказ рата.[3] Апијан из Александрије прави узгредну алузију

[1] Уп. J. C. Dumont, *Servus. Rome et l'esclavage sous la république*, Roma 1987, 200–203; L. Pfuntner, Reading Diodorus through Photius: The Case of the Sicilian Slave Revolts, *GRBS* 55 (2015), 256–272.

[2] Cic. *Verr.* II 5, 2.

[3] Flor. II 7 (19), 9–12.

на исти догађај.[4] У фрагментима XXVII књиге Касија Диона налазимо одломак о узроцима рата и једну епизоду из позније фазе борби.[5] Устанак узгредно спомиње и Атенеј, као подстицај за покрет робова у атичким рудницима.[6] За разлику од Првог, нема доказа да је Друго робовско краљевство ковало властити новац, нити постоје дужа епиграфска сведочанства која би се могла чврсто повезати са њим.[7]

Модерна литература о Другом робовском рату је невелика. Она се углавном поклапа са библиографијом посвећеном Првом рату.[8] У опширнијим радовима посвећеним ропству у антици робовски ратови на Сицилији се обично посматрају заједно, понекад су сва три велика рата спојена у један наратив.[9] И у општим историјама старог Рима прва два рата се најчешће виде као јединствен феномен; други углавном не добија много простора.[10] Од старије литературе нарочито се истиче студија Јозефа Фокта (Joseph Vogt, 1895–1986),[11] међу новијим радовима издваја се онај Дејвида Енгелса (David Engels), који је ипак примарно посвећен Првом рату.[12] Опширнији модерни прегледи ових догађаја, наративни и аналитички, могу се наћи у монографијама о робовским ратовима које су написали Бредли и Урбанчикова.[13] Најновија Мортонова монографија о устанцима на Сицилији претежно се бави оним првим.[14]

---

[4] App. *Mith*. 59.

[5] Cass. Dio XXVII 4 (93–94).

[6] Ath. VI 272e–f.

[7] Неки од натписа на оловним пројектилима нађеним на Сицилији датирани су у позни II век пре н. е. и свакако су везани за овај рат, вид. нап. 45.

[8] За детаљан преглед историографије вид. моје радове: Syrian King and Syrian Goddess: Hellenistic Influences on the Ideology and Political Organization of the two Great Sicilian Slave Revolts, *Athens Journal of History* 11-2 (2025), 93–97 и Први робовски рат на Сицилији: узроци, карактер и наслеђе, *Београдски историјски гласник* 16 (2025), 9–11.

[9] Тако W. L. Westermann, *The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity*, Philadelphia 1955, 64–66; J. Andreau, R. Descat, *The Slave in Greece and Rome*, Madison / London 2011, 145–149; K. Bradley, Resisting Slavery at Rome, у: K. Bradley, P. Cartledge, *The Cambridge World History of Slavery I: the Ancient Mediterranean World*, Cambridge 2011, 365–366 и P. Hunt, *Ancient Greek and Roman Slavery*, Malden 2018, 161–166.

[10] Уп. нпр. A. Toynbee, *Hannibal's Legacy. The Hannibalic War's Effects on Roman Life II: Rome and Her Neighbours after Hannibal's Exit*, London 1965, 328–331. A. Lintott, The Roman Empire and Its Problems in the Late Second Century, *CAH* IX2, Cambridge 1992, даје Другом робовском рату свега један пасус на стр. 26.

[11] J. Vogt, Zur Struktur der antiken Sklavenkriege, у: исти, *Sklaverei und Humanität: Studien zur antiken Sklaverei und ihrer Erforschung*, Wiesbaden 1965, 20–60 (уп. нарочито стр. 33–35); енглески превод: *Ancient Slavery and the Ideal of Man*, Cambridge MA 1975, 39–92.

[12] D. Engels, A Syrian Sicily? Seleukid Aspects of the First Sicilian Slave War and the Reign of Eunous-Antiochos, у: исти, *Benefactors, Kings, Rulers. Studies on the Seleukid Empire Between East and West*, Leuven / Paris / Bristol 2017, 383–408 (вид. нарочито стр. 400–403).

[13] K. R. Bradley, *Slavery and Rebellion in the Roman World 140 B.C. – 70 B.C.*, London 1989, 66–82; Th. Urbainczyk, *Slave Revolts in Antiquity*, London / New York 2008, 16–21.

[14] P. Morton, *Slavery and Rebellion in Second-Century BC Sicily. From Bellum Servile to Sicila Capta*, Edinburgh 2024. Многобројни методолошки и други проблеми спречавају ме да препоручим овај наслов. Између осталог, Мортон *неīира да су ови раīови уоīшīе*

ХРОНОЛОГИЈА И УЗРОЦИ

Хронолошка слика је јаснија него у случају Првог робовског рата, чији почетак не можемо прецизно датирати.[15] Диодор ставља избијање устанка у годину када је Гај Марије прославио тријумф над Југуртом и постао конзул по други пут тј. 104. г. пре н. е.[16] Рат је трајао око четири године, устанак су поразиле римске снаге под конзулом Манијем Аквилијем (Диодор га погрешно назива Гајем Аквилијем),[17] који је био колега Гају Марију у његовом петом конзулату, али је остао на Сицилији и после истека мандата, да заврши борбу против побуњеника.[18] Дакле, операције које је он водио почињу у 101. г. пре н. е. али прелазе у 100. г. пре н. е. када треба датирати крај устанка.

Социоекономске околности, које су биле подлога Првог робовског рата, деловале су, у донекле измењеном облику, и у последњој деценији II века пре н. е. Сицилија, мада већ више од једног века под римском влашћу, и даље је била острво којим су доминирали велики грчки земљопоседници, људи који су своју моћ и привилегије наследили из претходне епохе.[19] Пад вредности земљишта, изазван пунским ратовима у III веку пре н. е. и издашни извори јефтиних робова, који су у II веку пре н. е. били претежно источног порекла, довели су до формирања пространих земљопоседа одржаваних неслободним радом.

Први робовски рат је угрозио ову структуру али је није срушио. Побуњени робови нису успели да овладају целим острвом, чак ни целом унутрашњошћу. Они јесу нанели велику штету материјалном благостању робовласника тако што су ослобађали њихове робове, пљачкали, уништавали или преузимали поседе. Међутим, после пада робовског краљевства, стари систем је обновљен. Мада нема

устанци робова, већ их проглашава неком врстом сицилијских националних покрета. Ова идеја није нова, изнео ју је већ G. P. Verbrugghe, Slave Rebellion or Sicily in Revolt?, *Kokalos 20* (1974), 46–60, уз аргументацију која је далеко од убедљиве, али је снажнија од Мортонове.

[15] Вид. Н. Вујчић, Проблем датирања почетка Првог робовског рата на Сицилији, *Зборник Матице српске за класичне студије* 26 (2024), 28–34.

[16] D. S. XXXVI 3.

[17] Уп. Cic. *Verr.* II 5, 2, 5.

[18] D. S. XXXVI 10.

[19] D. S. XXXIV/XXXV 2, 1–3; 2, 25–33 одступа од осталих извора када тврди да су земљопоседници на острву били римски витезови а да је главна привредна грана било сточарство; сходно томе, већина робова су били пастири. Други писци, попут Ливија (XXX 38, 5; XXXIII 42, 8; XXXVI 2, 12; XXXVII 2, 12; XXXVII 50, 9; XLII 31, 8.), Полибија (XXVIII 2) и Цицерона (*Verr. II*, III 51; III 81), јасно показују да је Сицилија у ово време производила претежно житарице и да су робови већином радили као земљоradници. Cic. *Verr. II*, V 5–7 сведочи да су и у I веку пре н. е. већину земљопоседника чинили локални Грци.

сумње да су неки од ранијих поседника изгубили све што су имали а неки нису ни преживели рат, као друштвена група и економска класа они нису били уздрмани у мери која би водила дубљим друштвеним променама.

Шире околности су погодовале обнови робовласничког система. Први и Други робовски рат деле ту важну карактеристику да је већина неслободне радне снаге дошла из хеленофоних земаља Истока, а да су појединачно највећу групу чинили робови из Сирије. Та одлика ће и овај пут условити многе елементе устаничке организације и тактике, као и идеолошку подлогу целокупног покрета. Источни Медитеран, а нарочито Селеукидско царство у опадању, и даље су били подручје нестабилности и ратова, спољних и грађанских. Оружани конфликти, заједно са другим пратећим појавама, попут гусарења и разбојништва, наставили су да осигуравају издашан прилив нових робова по умереним ценама. Одбегле робове и убијене устанике ускоро је заменила непрегледна маса нових људи такође источног порекла. Као и раније, они су били многобројни, изложени тешком физичком раду, уз животне услове који су их одржавали на самој ивици опстанка. С друге стране, надзор робова је био неадекватан, уз ангажовање минималног људства. Контрола се заснивала на страху и физичким казнама, попут батинања, јавног понижавања, везивања и лишавање сна и исхране. Комбинација лоших услова, слабе контроле и великог броја робова директно је водила оружаној побуни, под условом да се нађе одговарајући почетни импулс.[20]

У случају Првог робовског рата почетна варница је запаљена на једном велепоседу у самом средишту острва.[21] У оној мери у којој можемо говорити о непосредним узроцима, њих треба тражити у суровости и држању конкретног робовласника. Када је једном започет, устанак се ширио на све стране.

Почетак Другог робовског рата је био сасвим другачији. О овом питању имамо два врло различита сведочанства. Према Диодору са Сицилије, импулс који ће покренути насиље је дошао споља и био је у вези са римском спољном политиком и њеним тешкоћама. На самом крају II века пре н. е. римска држава се суочила са највећом спољном претњом од времена Другог пунског рата. Најезда савеза келтских и германских племена, чије су језгро чинили Кимбри и Теутонци, прерасла је у свега неколико година у главни војно-политички проблем који су римски државници и војсковође морали да

---

[20] За генерално питање околности које воде избијању робовских устанака у грчкој антици вид. мој рад Large Scale Slave Revolts in Ancient Greece: An Issue of Absence or an Absence of Issue?, *Athens Journal of History* 9-3 (2023), 225–248.

[21] D. S. XXXIV/XXXV 2, 10; 2, 34–38.

реше по сваку цену. Римљани су неколико година трпели поразе који су кулминирали битком код Араусије у данашњој северној Италији (105. г. пре н. е.), уз катастрофалне губитке. Гај Марије, који се управо вратио као победник из рата са Југуртом, изабран је за конзула са задатком да уклони претњу са севера. Тај задатак је, између осталог, захтевао обнову војске и надокнаду губитака претрпљених у претходним годинама.

Марије је тражио трупе од римских савезника, укључујући и краљеве и градове источног Медитерана. Један од старих римских савезника, битински краљ Никомед III (127–94. г. пре н. е.), одбио је да се одазове позиву, правдајући се штетом које су римски публикани и њихови службеници наводно нанели његовом краљевству. Према Диодору, „Овај је одговорио да су већину становника Битиније поробили публикани у римским провинцијама" (Ὁ δὲ ἀπόκρισιν ἔδωκε τοὺς πλείους τῶν Βιθυνῶν ὑπὸ τῶν δημοσιωνῶν διαρπαγέντας δουλεύειν ἐν ταὶς ἐπαρχίαις).[22] Тврдња, формулисана на овај начин, не може бити истинита и модерни историчари су уложили много труда да је објасне и поправе. Искључено је да је већина становништва Битиније завршила у римском ропству; искључено је чак и да је значајан део популације доживео ту судбину. Нејасно је под којим су основом публикани уопште деловали на савезничкој територији и поробљавали слободне људе. Или треба да разумемо да су у питању битински поданици који су отети и претворени у робове док су боравили на територији римске провинције Азије? Можда је све ово само изговор који је Никомед понудио да би избегао учешће у скупом и неизвесном рату? Диодорова тврдња покреће више тешких питања, па не чуди да су историчари често налазили решење у претпоставци да писац претерује, греши или не разуме свој извор.

Заобилазећи поменути проблем, који се не може решавати на овом месту, остаје разумна тврдња да је на Сицилији било робова пореклом из Битиније и других источних земаља који су донедавно били слободни људи, бесправно заробљени и продати у ропство. Сенат је донео одлуку да се такви случајеви испитају и да се, ако се покаже да су људи илегално лишени слободе, они ослободе и врате у домовину.[23] Намесник (пропретор) Сицилије Публије Лициније Нерва поступио је по одлуци и у првих неколико дана ослободио чак осам стотина људи.[24] Вест о његовој делатности је изазвала велико узбуђење међу робовима на острву и велику узнемиреност међу робовласницима. Острвом су се ширили гласине које су искривља-

[22] D. S. XXXVI 3, 1.
[23] D. S. XXXVI 3, 2.
[24] Исто.

вале смисао намесникове активности и драстично проширивале њен опсег. Да ли је Сенат одлучио да ослободи *све робове* пореклом из савезничких земаља? Можда *све робове са Истока*? Или чак *све робове на острву*, без обзира на порекло? Најмоћнији поседници Сицилије су захтевали да их претор прими. На том састанку су га убедили да одмах престане с ослобађањем робова; Диодор није сигуран да ли су ово постигли претњама или митом.[25]

Робови, међутим, нису престали да се надају ослобођењу. Неки од њих су самоиницијативно напустили имања на којима су радили и пошли у Сиракузу да траже правду. Гушење тек пробуђене наде у слободу и разочарање и осећај неправде који су на тој подлози створени, навели су многе од њих да размишљају о бекству или оружаној побуну. На то се прва одлучила група робова која се појавила у Сиракузи и тражила да буде саслушана; уместо тога им је наређено, под претњом силом, да се одмах врате на имања са којих су дошли. Разочарани, потражили су азил у светилишту Палака западно од Сиракузе, где су почели да планирају устанак и да скупљају оружје. Убрзо су се сличне групе организовале широм острва и борба је почела.[26]

Тако приповеда Диодор. Објашњење почетка устанка које нам даје Касије Дион је унеколико другачије. Овај писац не спомиње римске проблеме на северном бојишту, Гаја Марија и одлуку Сената. Уместо тога, подстрек за мешање у однос између господара и робова долази од самог намесника Лициниј Нерве. Он је примио вести о лошем поступању према робовима на неким имањима и одлучио да интервенише. Извор није сигуран да ли се овде радило о искреној бризи (можда бојазан да таква пракса води у нове побуне) или је то просто био начин да намесник изнуди новац од велепоседника.[27] Друга варијанта јако подсећа на поступке које ће касније Цицерон приписивати Луцију Веру, који је изнуђивао мито од острвских магната, тврдећи да се на њиховим имањима спремају побуне робова.[28]

Као и у Диодоровој верзији, намесникова активност је изазвала велико и неоправдано узбуђење међу робовима на острву, који су почели да се надају ослобођењу, да се организују, траже правду а неки су напустили поседе на којима су живели и појавили се у Сиракузи. Магнати су на ову појаву одговорили насиљем, што је навело Нерву да опозове одлуку. У том тренутку он је пре свега био

---

[25] D. S. XXXVI 3, 3.
[26] D. S. XXXVI 3, 3–4.
[27] Cass. Dio XXVII 93, 1–2.
[28] Cic. *Verr.* II, V 4–7.

застрашен реакцијом робовласника. Али робови су одбили да се смире и, окупљени у веће и мање групе, узели су оружје и окренули се разбојништву.[29]

Као што се види, две изворне верзије се поглавито разликују у мотивима које приписују намеснику, мање у последицама које су његови поступци изазвали. Упркос бројним проблемима, у стручној литератури се као веродостојнији обично узима Диодоров извештај. Деловање по одлуци Сената се чини вероватнијим од напрасне и тешко објашњиве иницијативе једног човека.

СКИЦА ТОКА РАТА

Ток Другог робовског рата је боље познат од Првог, што и даље не говори много ако имамо у виду велике празнине у нашем познавању ранијег догађаја. Први већи насилни инцидент се одиграо у области Халика, иначе непознатом топониму негде на западу острва. Тридесеторица људи су се дигли на оружје и у току ноћи изненадили и убили своје господаре, двојицу богате браће по имену Варији, а потом су похарали оближња имања и ослободили тамошње робове. Даље нису имали јасан план, па су се утврдили на једном узвишењу и чекали развој догађаја. На вест о овом инциденту, пропретор је окупио локалне трупе и великом брзином марширао ка западу Сицилије, где је опколио одметнике, чији је број у међувремену достигао око две стотине. Опсада се одужила и робовско утврђење је освојено тек уз помоћ издаје; Диодор тврди да нико од одбеглих робова није преживео освајање – они који нису пали у борби извршили су самоубиство скоком са литице. После овог успеха, намесник је закључио да је побуна окончана па је отпустио већи део војске и започео повратак у Сиракузу.[30]

Била је то озбиљна грешка. Већ је задржавање у Халикама обезбедило време другим групама робова да се организују и дигну на оружје. Распуштање римских трупа им је само пружило додатно охрабрење. У току повратка примио је вест да се осамдесет робова на оближњем имању побунило и да су већ убили господара, витеза Публија Клонија. Нерва је испрва оклевао, задржавајући се неколико дана у близини. Најзад је пошао на робове са трупама које су му преостале, али до тада је број побуњеника порастао на више стотина. Неодлучни намесник је још једном променио одлуку, одустао од борбе и повукао се у Хераклеју на јужној обали. Римско одступање

[29] Cass. Dio XXVII 93, 2–3.
[30] D. S. XXXVI 3, 4–6.

је пружило големо охрабрење бившим робовима који су сада могли да тврде да их се намесник плаши и да не сме да ступи у борбу са њима. У року од седам дана њихов број је порастао на око осам стотина; пре него што је дошло до новог одмеравања са Римљанима, било их је већ две хиљаде.[31]

Радије него да сам води даље операције, Нерва је именовао легата, Марка Тицинија, под чију команду је ставио шест стотина војника из гарнизона у Ени. Овај је без одлагања повео добијене снаге против главнине робова и покушао да их уништи у отвореној бици. Али терен и бројчана надмоћ били су на страни устаника и римске трупе су потучене и натеране у бекство. После ове победе бројност те главне скупине побуњеника је порасла на око шест хиљада. Као и четири деценије раније, побуњени робови су одржали скупштину и на њој изабрали краља – особу по имену Салвије, пророка и музичара.[32]

Претор се вратио у Сиракузу где је у провео неколико месеци окупљајући већу војску: око десет хиљада углавном локалних регрута. Али ова активност је потрошила драгоцено време: устаници су овладали великим делом острва и организовали војску од чак двадесет хиљада пешака и две хиљаде коњаника. Намесник је покушао да их изненади док су опседали Моргантину, град у средишту острва, и заузео њихов логор. Међутим, када је извео трупе из освојеног табора, упао је у заседу и био потпуно потучен. Шест стотина војника у римској служби је пало у борби а око четири хиљаде је заробљено. После ове победе устанак је постао општи а устаничка војска је достигла број од четрдесет хиљада људи (изгледа да у ову бројку улазе и Атенионове трупе).[33] Као и у претходном рату, највећа препрека напорима наоружаних робова били су утврђени градови: не знамо ни за један случај успешне опсаде. Моргантину нису освојили ни после више покушаја. Изван домашаја побуњеника остала је и Ена, престоница Првог робовског краљевства, где се већ деценијама налазио римски гарнизон.

Мање знамо о другим устаничким групама које су се временом придружиле Салвију. Донекле смо информисани о највећој од њих, коју је предводио извесни Атенион, роб пореклом из Киликије. И он је имао репутацију као пророк и астролог. На имању, које се налазило на крајњем западу острва, подигао је побуну и убрзо је окупио око хиљаду робова, који су га изабрали за краља. У току прве године устанка његова војска је порасла на око десет хиљада људи

[31] D. S. XXXVI 4, 1–2.
[32] D. S. XXXVI 4, 3–4.
[33] D. S. XXXVI 4, 5–7.

са којима је покушао да освоји утврђени Лилибеј. Опсада је била неуспешна а у току повлачења најамници, које су грађани узели у службу, извели су испад из града и нанели велике губитке Атенионовим људима.[34]

Римљани су гајили наде да ће два устаничка краља доћи у сукоб. Салвије се у међувремену прогласио краљем Сицилије, узео владарско име Трифон, и утврдио престоницу у месту Триокала, негде у централним областима острва. Трифон је упутио позив Атениону да му се потчини, што је овај на опште изненађење и учинио. Киликијски пророк се одрекао дијадеме и учинио поклоњење Трифону, који му је дао титулу стратега. Однос између двојице вођа је изграђен постепено, уз извесне тешкоће. Сумњичен да припрема преврат, Атенион је једно време био заточен у Триокали. Краљ робова ће му касније ипак поклонити поверење и, када буду започете борбе с Римљанима у следећој, 103. г. пре н. е., Атенион ће имати позицију главног краљевог војсковође, који непосредно управља трупама на бојишту.[35]

Једна од упадљивијих разлика између Првог и Другог робовског рата је време које је било потребно Римљанима да устанак озбиљно

[34] D. S. XXXVI 5.
[35] D. S. XXXVI 7, 1–3.

схвате и да против њега упуте значајне снаге. У случају првог устанка, побуњеници су имали неколико година да се организују и ојачају, година током којих су се борили само са локалним снагама. Међутим, у току другог устанка су већ после прве године морали да се суоче са правом римском армијом. Нови пропретор Луције Лициније Лукул је стигао на острво са једном легијом, те бројним снагама италских савезника и источних најамника и савезника (Битињани, Тесалци, Акарнанци), укупно њих 16 или 17 хиљада (бројке и збир које Диодор даје се не поклапају). Он ће у отвореној бици нанети први озбиљан пораз устаницима али ће пропустити да га благовремено искористи. Потом ће дуго и неуспешно опседати Триокалу, а крајем године повукао се са умањеном и измореном војском. Упркос победи коју је постигао, његов поступак је у Риму оцењен као незадовољавајући и Лукул је чак изведен пред суд, оптужен да је примио мито од побуњеника.[36]

Следећи претор (102. г. пре н. е.), Гај Сервилије,[37] био је још мање успешан. Трифон је у међувремену умро, не знамо зашто и како, а робовско краљевство је преузео Атенион који је прешао у напад, те је опседао градове и запоседао територије до тада изван контроле побуњеника.[38]

Коначно, ситуација је оцењена толико озбиљном да је Сенат донео одлуку да на острво упути конзуларну армију (101. г. пре н. е.), под заповедништвом Маријевог саборца Манија Аквилија (кога Диодор назива Гајем Аквилијем). Са значајним снагама, о чијем саставу и величини нисмо поближе обавештени али су сигурно биле веће од оних које је имао Лукул – као конзул Аквилије је свакако водио бар две легије – однео је одлучујућу победу над војском побуњеника. Конзул се у току битке лично борио са Атенионом и убио га – мада је из двобоја и сам изашао тешко рањен. После овог пораза отпор је наставило да пружа још око десетак хиљада побуњеника, али они нису деловали као једна армија нити су имали заједничког вођу. Неки су наставили са герилском борбом, други су се повукли у утврђења у унутрашњости острва. Борба са њима се одужила и Аквилије је најупорнија устаничка упоришта савладао тек по истеку конзулског мандата. Последња већа група одметника, којом је командовао неки Сатир, предала се без борбе, после дужих преговора (100. г. пре н. е.). Али њима није био суђен повратак у потчиње-

---

[36] D. S. XXXVI 8. Можда је ова тужба о којој говори Plut. *Luc.* 1, 1.

[37] Plut. *нав. место*, именује Лукуловог тужиоца као „Сервилија аугура". Да ли су тужилац и нови намесник иста личност? Да је између двојице претора постојао снажан лични анимозитет показује Лукулова одлука да распусти војску, уништи логор, ратни материјал и залихе, како не би били од користи његовом наследнику (D. S. XXXVI 9, 2).

[38] D. S. XXXVI 9, 1.

ност, није им остављен ни голи живот: Аквилије их је послао у Рим да погину у арени. Диодор преноси да су убили једни друге, радије него да забављају римску гомилу. Оставши последњи, Сатир је извршио самоубиство.[39]

КАРАКТЕР РОБОВСКОГ КРАЉЕВСТВА

Током три или четири године побуњени робови су владали великим (тешко је рећи тачно коликим) делом Сицилије. На тој територији су покушали да изграде властиту државу и ново друштво. Наше познавање њихових напора и постигнутих резултата је врло ограничено, но свеједно изузетно вредно, јер пружа известан увид у занимљиву а врло ретку историјску појаву: револуционарно античко друштво, створено у борби, практично ни из чега, на рушевина ранијег поретка.

Реч „револуционарно" у овом контексту не треба схватити као напор да се створи нешто радикално ново, никада раније виђено, нити да се учини покушај решавања фундаменталних људских проблема и искорењивања постојећих неправди. Робови су се борили да ослободе *себе*, да уклоне неправде учињене *њима самима*, не да ослободе све робове или да униште ропство као такво. Друштво и држава које су покушавали да створе били су нови у односу на стање на Сицилији које им је претходило, али су узор и инспирацију ипак тражили у постојећим државним системима. Као и у претходном покушају, објашњење за одлуке које су побуњени робови донели треба тражити у њиховом пореклу, средини из које су дошли и животима које су водили пре поробљавања.

Држава коју су устаници одлучили да сагради имала је форму *хеленистичке монархије*. Још конкретније, постоје разлози да се тврди да им је непосредан узор била Селеукидска монархија. У овом погледу подаци нису тако јасни и недвосмислени као у случају Првог робовског краљевства, за које нам извори кажу да су га створили претежно „Сиријци" и да се владар чак називао „сиријским краљем" а своје поданике „Сиријцима".[40] И други аспекти раније робовске државе показују да је била „идентична копија Селеукидске монархије".[41] У случају Другог краљевства посредни докази за такав став долазе из чињенице да су Сирија и области распадајуће Селеукидске империје уопште и даље биле главни снабдевачи Италије и Сицилије робовима, као што је то било и пола века раније. Али постоји

[39] D. S. XXXVI 10.
[40] D. S. XXXIV/XXXV 2, 24; XXXIV/XXXV 7, 8.
[41] Израз који је употребио M. I. Finley, *Ancient Sicily*, London 1979, 141.

и директан доказ, а то је „сиријско" краљевско име које је Салвије одабрао за себе.

Слично је учинио и Еунус, први краљ ослобођених робова на Сицилији, четири деценије раније. Али док је Еунус узео име Антиох – прослављено селеукидско династичко име, Салвијев избор је био *Трифон* – име краља-узурпатора који се окренуо против владајуће куће али је напослетку био савладан у борби са Антиохом VII и био погубљен или је извршио самоубиство.[42]

Диодот Трифон (142–138. г. пре н. е.) на први поглед изгледа као крајње необичан узор за побуњеног краља: узурпатор ниског порекла који се борио за власт не бирајући средства али који је, упркос свом насиљу и проливеној крви, ту борбу изгубио. Верујем да решење ове (привидне) мистерије лежи у детаљима Трифонове биографије. Човек скромног, можда чак и робовског порекла, он је властитим напорима постао војник, официр, затим војсковођа, носилац моћи иза једног од селеукидских претендената и, најзад, самосталан краљ. Своје успехе Трифон је постигао захваљујући властитој способности и смелости (односно агресивности, дрскости), не постојећим институцијама или пореклу. На новцу који је ковао он чак наглашава чињеницу да нема династички легитимитет, називајући себе „краљем Трифоном, самодржцем" (βασιλεύς Τρύφων αὐτοκράτωρ).[43] Сама реч „Трифон" (Τρύφων, *онај ко је богат*, *ко живи у обиљу, раскоши*) дели исти корен са глаголом τρυφάω (*живети раскошно*, *разметати се*) односно именицом τρυφή (*раскош*, *обиље*, али и негативно *размаженост*, *разузданост*, *лакомисленост*).[44] То је одговарајуће име за узурпатора, скоројевића који отворено наглашава свој новостечени статус, моћ и богатство. Трифонов животни пут и каријера, која се одиграла четири деценије раније и још увек била у живом сећању, свакако да су имали велику привлачну снагу за неког као што је Салвије, за човека који такође није имао никакав законски или династички легитимитет и који је морао да се докаже кроз успешно вођство и борбу.

У случају Првог робовског рата знамо за шест вођа устанка, од којих чак петорица потичу са простора Селеукидског краљевства. За Други рат смо слабије информисани и слика је мање јасна. Имамо три имена: Салвије, Атенион и Сатир. Салвијево име звучи италски

---

[42] Исто име је користио и Птолемеј VIII Еуергет (170–163, 145–132, 127–116) али нема разлога да се мисли да је он био узор Салвију.

[43] O. D. Hoover, *Coins of the Seleucid Empire from the Collection of Arthur Houghton*, New York 2007, 100–101; K. Ehling, *Untersuchungen zur Geschichte der späten Seleukiden (164–63 v. Chr.)*, Stuttgart 2008, 180; B. Chrubasik, *Kings and Usurpers in the Seleukid Empire. The Men who would be King*, Oxford 2016, 139–140.

[44] H. G. Liddel, R. Scott, H. S. Jones, *A Greek-English Lexicon*, Oxford 1996, 1831, sv. τρυφάω, τρυφή.

(Σάλουιος = Salvius), али не можемо знати да ли је то било његово право име или можда име које су му дали господари или просто латински превод грчког имена. Ђакомо Мангарано је пре више од четири деценије изнео хипотезу да је његово име заправо било Σῶς (*безбедан*, *спасен*, *сачуван*), име које се среће на древним оловним пројектилима нађеним на Сицилији.[45] Источни краљ који му је послужио као инспирација много је боља индикација његовог порекла. Атенион је био пореклом из источне Киликије (попут браће Клеона и Комана, заповедника из времена претходног устанка), која је и даље била део селеукидске државе, док о Сатиру не знамо ништа, изузев чињенице да је носио грчко име.

О институцијама Другог робовског краљевства смо такође слабије обавештени у односу на Прво. Као и у време Првог устанка, краљеви су изабрани на некој врсти демократских/војних скупштина устаника, а потом су, бар колико то можемо да видимо, владали као неограничене аутократе. Ако је скупштина заседала и касније, то нам није речено, мада је индикативно да је Салвије одлучио да у својој престоници сагради „агору способну да прими масу људи" (ἀγορὰν δυναμένην δέξασθαι πλῆθος ἀνθρώπων).[46] Основан је и краљевски савет (συνέδριον), институција добро позната у хеленистичким монархијама; сличну је имао и Еунус у време Првог краљевства. Чланове овог тела (σύνεδροι) бирао је владар лично, између људи који су имали одговарајуће способности.[47] Диодоров текст оставља утисак да се Салвије прогласио краљем *два пута*: једном после прве над Римљанима, када га је изабрала скупштина сабораца, и други пут, када је однео велику победу код Моргантине и „прегазио целу земљу све до Леонтинске равнице" (ἐπιδραμὼν τὴν χώραν μέχρι τοῦ Λεοντίνου πεδίου).[48] Могуће да други догађај заправо представља свечану церемонију крунисања.[49] Тада је узео за себе име Трифон, позвао Атениона да му се придружи и одабрао Триокалу за престоницу.

Краљевство је, дакле, имало званично седиште. Ена, изванредно утврђена престоница Првог робовског краљевства, била је изван домашаја Трифона и његове војске; током све четири године рата у њој се налазио римски гарнизон. По ономе што нам Диодор саопштава, чини се да је Триокала, чија тачна локација данас није позната

---

[45] G. Manganaro, Monete e ghiande inscritte degli schiavi ribelli in Sicilia, *Chiron* 12 (1982), 241: "Similmente Σῶς e Τρύφων debbono essere riferiti all' altro capo dei medesimi schiavi, che la tradizione in Diodoro (36,7,1) denomina Σαλουιος (Salvius), da interpretare perciò quale 'calco' latina di Σῶς, e fa acclamare *basileus* col nome di Τρύφων." Уп. исти, Ancora sulle Rivolte "servili" in Sicilia*, Chiron* 13 (1983), 407; D. Engels, *нав. дело*, 401.

[46] D. S. XXXVI 7, 3.

[47] D. S. XXXVI 7, 4.

[48] D. S. XXXVI 7, 1.

[49] Тог мишљења био је J. Vogt, *нав. дело*, 34.

(извесно негде на централној или западној Сицилији, западно од Ене, можда данашња Калтабелота), одабрана јер је њен положај у некој мери подсећао на Ену: била је јако утврђена (а краљ ју је додатно утврдио),[50] имала је изворе квалитетне воде а налазила се окружена земљиштем погодним за земљорадњу, на којем су се налазили виногради и маслињаци.[51] У Триокали је сграђена и краљевска палата (βασίλειον, βασιλικὴ οἰκία).[52] Значај једног централног, утврђеног упоришта за ову врсту оружаног покрета не треба наглашавати. После пораза 103. г. пре н. е. снага ове тврђаве је спасла устанак. Падом Триокале 101. г. пре н. е., слично паду Ене тридесет година раније, почео је коначни слом робовског краљевства.

Понешто сазнајемо и о владарским инсигнијама и церемонијалу. За разлику од Првог робовског краљевства, овде се уз хеленистичке јављају и римски елементи. Оба краља су носила круну (διάδημα).[53] Поред круне, Флор помиње да је Атенион имао и сребрно жезло (*baculum argenteum*) и гримизну одежду (*vestis purpurea*).[54] Салвије је у светилишту Палака, које је од самог почетка било азил за робове, принео жртве овим херојима и посветио им огртач оивичен пурпуром.[55] Читамо да је увео све спољне елементе које захтева краљевска част, али је у званичним приликама носио и тогу са црвеним ободом (*toga praetexta*?), а имао је и пратњу ликтора (ῥαβδοῦχοι) који су носили секире.[56]

Једна хеленистичка институција која изгледа није била присутна у Другом робовском краљевству јесте култ владара, изузев ако овде није просто реч о пукотини у нашем знању. То је утолико занимљивије ако имамо у виду да су се оба краља уздигли на основу репутације коју су имали у религијској сфери. Салвије је одабран јер „се мислило да је вичан у прорицању над жртвеним животињама а свирао је и фрулу на религијским церемонијама за жене" (δοκοῦντα τῆς ἱεροσκοπίας ἔμπειρον εἶναι καὶ ταῖς γυναικείαις θέαις αὐλομανοῦντα).[57] Атенион је радио као управник имања (οἰκόνομος; да ли је био роб или ослобођеник?),[58] али је такође „имао велику вештину у прорицању по звездама" (καὶ τῆς ἀστρομαντικῆς πολλὴν ἔχων ἐμπειρίαν).[59] Углед у тој области му је омогућио да убеди робове да га прихвате

[50] D. S. XXXVI 7, 2.
[51] D. S. XXXVI 7, 3.
[52] D. S. XXXVI 7, 2–3.
[53] D. S. XXXVI 5, 2.
[54] Flor. II 7 (19), 10.
[55] D. S. XXXVI 7, 1.
[56] D. S. XXXVI 7, 4.
[57] D. S. XXXVI 4, 4.
[58] Flor. II 7 (19), 9 назива га пастиром (*pastor*).
[59] D. S. XXXVI 5, 1.

за вођу. Касније је тврдио да су му богови открили да ће владати целокупном Сицилијом.[60] Ова врста религијског охрабрења и оправдања била је преко потребна, заправо неопходна једном покрету чије су наде на успех увек биле врло скромне, будућност у потпуности неизвесна а који је морао рачунати са оружаним сукобом са римском силом. Поново наилазимо на снажну паралелу са Првим робовским краљевством, чији је вођа Еунус био нека врста светог човека, чудотворца и свештеника у служби Атаргатиде – Сиријске богиње.

Друго робовско краљевство ипак није било лишено извесних оригиналних идеја и политичких иновација. Читамо да је Салвије наредио својим присталицама да, бар у почетку, избегавају градове, будући да су то лоша места склона нераду (ἀργία) и разузданости (τρυφή).[61] Да ли су иза жестине с којом је (неуспешно) нападао Моргантину и друге урбане центре стајали етички и идеолошки разлози? Атенион је поделио своје присталице према способностима и талентима. Они млађи и физички способнији постајали су војници, осталима су додељени продуктивни послови, пре свега у земљорадњи, како би било довољно хране за све.[62] Наравно, ни овде није реч о оригиналним идејама у апсолутном смислу. Оба концепта – градски живот као декадентан и неприродан, подела друштва на јасно одвојена групе према способностима и радним задацима – увелико су постојала у грчкој књижевности и политичкој филозофији. Интересантно је међутим видети да неко покушава да их спроведе у пракси. Да ли се Атенионов систем поделе на војне и цивилне дужности одржао и после његовог потчињавања Салвију, не знамо.

ЗАКЉУЧАК: ЦИЉЕВИ ПОБУЊЕНИКА И УЗРОЦИ СЛОМА

Постоје знатне тешкоће у анализи мотива, циљева и тежњи историјских актера попут владара Другог робовског краљевства, још више у погледу разумевања жеља и нада масе њихових следбеника. Једини траг савремених извора јесу натписи на оловним пројектилима са текстом „Σῶς", вероватно именом вође устанка. Они показују, под условом да су правилно протумачени, да су војници били поносни на свог краља, можда верујући и у магијску моћ његовог имена. Ако то оставимо по страни, савремених извора нема, још мање извора које би писали сами побуњеници или бар таквих

[60] D. S. XXXVI 5, 3.
[61] D. S. XXXVI 4, 4.
[62] D. S. XXXVI 5, 2.

који би им били наклоњени. Не знамо чак ни у којој мери је тако нешто постојало. Оно што преостаје јесте доношење опрезних закључака о намерама устаника на основу њихових (поново) недовољно познатих одлука и поступака – нечега о чему смо обавештени на основу познијих, фрагментарних а уз то и непријатељских или бар хладно уздржаних извора.

Да ли се, онда, на основу скромних извора које имамо, може рећи нешто одређеније о циљевима и дугорочним плановима побуњених робова, под претпоставком да су такве планове уопште имали? У модерној историографији је изненађујуће често порицана таква могућност и напори устаника су се сводили на емотиван импулс излива беса, насиља и жеље за осветом. Организованост, рационална намера и планирање одрицали су им се у толикој мери да је формулисана идеја да уопште нису у питању устаници, нити да су устаници уопште створили неку врсту организације и државног система. Не, тврдио је један истакнути историчар ропства – упркос свим доказима који су му стајали на располагању – била су то просто спонтана масовна бекства, циљ је био краткорочно уклањање ланаца. И то је све.[63]

Ако оставимо по страни овај и сличне екстремне ставове и погледамо изворни материјал какав имамо, намере устаника се довољно јасно испољавају. Пре свега и изван сваке сумње они су желели да буду слободни. Радило се, најзад, о људима који нису рођени у ропству и који су слободе лишени насиљем хеленистичких и римских армија, разбојника или гусара. Али, када је та слобода једном освојена – такође насилним путем – како је задржати, како се обезбедити од уништења које су доживели на пример оних две стотине робова у Халикама? Одговор лежи у бројности и организацији. Што више робова под оружјем, што боље вођених и организованих то снажнија гаранција безбедности и ослободе, макар на кратке стазе. Непосредне околности и елементарна рационалност су водили ка успостављању чврсте хијерархијске организације која је рано добила елементе државности. Робови су се организовали у скупштине, изабрали краљеве, који су потом копирали државне системе какве су познавали у својој источној отаџбини. На тај начин је Сицилија добила, по други пут у II веку пре н. е., неку врсту хеленистичке монархије на својој територији.

Погрешно би било гледати на ову врсту напора међу побуњеницима као на пуку импровизацију или на њихове вође као људе вође-

---

[63] K. R. Bradley, Slave Kingdoms and Slave Rebellions In Ancient Sicily, *Historical Reflections/Réflexions Historiques* 10-3 (1983), 435–451; исти, *Slavery and Rebellion in the Roman World, 140 B.C. – 70 B.C.*, London 1989, 103–104, 116–126.

ње непосредним и ограниченим импулсима. Већ смо видели да су се они руководили занимљивим политичким идејама које су, бар донекле, покушали и да остваре у пракси. Атенион је својим људима изричито наредио да избегавају непотребно уништавање имовине, већ је заузета подручја посматрао као властиту територију коју треба неговати и одржавати.[64] Стварајући сопствену државу на Сицилији, бивши робови су се понашали као да граде нешто трајно, оквир за живот после ропства и изван ропства. Пророчанство које је Атенион поделио са својим следбеницима, да ће му богови дати власт над целом Сицилијом, показује да су размишљали у том правцу.[65] Реалност и изводљивост таквих нада и планова су, наравно, нешто сасвим друго.

То што су устаници уложили знатан напор у организовање запоседнуте територије и успостављање неке врсте реда и поретка, не значи да је острво у целини било поштеђено страхота рата, напротив. Очекивано, и римске армије и побуњени робови наносили су штету противничкој територији и пљачкали онда када су мислили да им то иде у прилог. У првим месецима рата отимање је било главни метод снабдевања побуњеника.[66] Између појаса непосредне римске контроле (претежно велики приморски градови) и дубоке унутрашњости острва под влашћу устаника, налазила се зона конфликта и безвлашћа, у којој су харале оружане дружине које нису биле под контролом ниједне стране. Диодор посвећује неколико упечатљивих и узнемирујући реченица описивању стања на острву током тих ратних година.[67]

Упркос бројности, одлучности, храбрости и свим напорима побуњеника, њихов отпор је потпуно сломљен за мање од четири године. Није тешко видети зашто. Између устаника на Сицилији и римске државе постојала је огромна несразмера у војној моћи, људским и материјалним ресурсима. И овде уочавамо снажне паралеле између два робовска рата: шире околности су отвориле простор за рани успех устаника, њихова касница промена је директно водила гушењу робовског покрета.[68] Срећна околност за робове у време Првог рата била је заузетост римских снага на другим странама, пре свега у Нумантинском рату (154–133. г. пре н. е.). Тек после пада Нуманције (133. г. пре н. е.), Римљани су били у позицији да на Сицилију пошаљу своје најбоље трупе и војсковође, чиме је ситуација

[64] D. S. XXXVI 5, 3.
[65] Исто.
[66] D. S. XXXVI 4, 4–5.
[67] D. S. XXXVI 6; XXXVI 11; уп. Flor. II 7 (19), 10.
[68] Уп. V. M. Scramuzza, Roman Sicily, у: T. Frank (ур.), *An Economic Survey of Ancient Rome* III, Baltimore, 244–245.

устаника постала безнадежна. На сличан начин, у време Другог робовског рата, борба са савезом Кимбра и Теутонаца је била апсолутни приоритет римске спољне политике. Докле год су северна племена низала победе над Римљанима и њиховим савезницима, постојала је реална нада да најбоље римске трупе и војсковође неће бити ангажоване на Сицилији. Тек 101. г. пре н. е., када је Гај Марије већ поразио Теутонце и приближио се коначној победи над Кимбрима у Галији, Сенат је одлучио да упути другог конзула Манија Аквилија са одговарајућом силом на острво. Показало се да та одлука значи смртну пресуду за робовско краљевство, иако ће жестоке борбе трајати још неколико месеци.

Искуство које су Римљани стекли у борби са претходним устанком их је унеколико припремило за одмеравање снага са новом побуном и донекле умањило њене домете. У Ени, престоници Првог робовског краљевства, која је неколико пута одолела римским нападима пре коначног пада, деценијама се налазио римски гарнизон. Да је посада у тврђави била знатна говори бројка од шест стотина војника (читава кохорта) које је Марко Тициније одвојио ради раних операција против устаника. Ена је током трајања рата била под чврстом римском контролом. Такође, мада се није радило о конзуларној армији, Сенат је већ 103. г. пре н. е. упутио значајну силу, вероватно највећу и најбољу која се могла одвојити у том тренутку (16–17.000 професионалних војника, Римљана, савезника и најамника), под искусним војсковођом какав је био старији Лукул. Он је нанео озбиљан пораз противнику, опколио Триокалу и дошао на корак до победе над устаницима, који су у једном тренутку и сами размишљали о предаји.[69]

Против устаника су деловале и друге околности, на које треба указати. Они су покушали да прошире базу свог покрета, привлачењем градских робова и сиромашног слободног становништва, али у овим напорима су остали разочарани. Слободна популација, мада непријатељског држања према локалним магнатима, није робове страног порекла доживљавала као људе блиске себи и није им се придружила у значајној мери. На самом почетку рата извесни Гадеј (Γαδαίος), одметник који је долазио из редова слободних људи, примљен је са својом дружином у упориште робова у Халикама, јер је тобоже желео да им се придружи. Кад се једном нашао унутар њиховог утврђења, без оклевања га је издао Римљанима у замену за помиловање за раније злочине (пљачке и убиства).[70] Овај и слични инциденти нису помогли успостављању поверења између двеју група.

---

[69] D. S. XXXVI 8, 5.
[70] D. S. XXXVI 3, 5.

Велики део разбојништва у току рата починиле су банде слободне сиротиње, људи који су радо харали по имањима богатих али нису помишљали да се удруже са робовима.[71] Салвије је у току опсаде Моргантине позвао градске робове да му се придруже. Грађани су ову опасност неутралисали тако што су их сами ослободили, под условом да учествују у одбрани града. Моргантински робови су у овим околностима одабрали наизглед сигурнију опцију и остали уз своје господаре. Слободу ипак нису добили; по окончању опсаде претор је једнострано поништио локалну одлуку. Део разочараних несуђених ослобођеника је потом побегао из града да се придружи Салвију.[72]

Као ни у Првом рату, устаницима није пошло за руком да овладају целикупним острвом. Велики градови Сицилије су им остали неприступачни. Опсадна вештина најсложенија је, технички и материјално најзахтевнија сфера античког ратовања. Само су највеће и најорганизованије силе, попут Рима, Картагине или великих хеленистичких монархије, биле у стању да успешно опседају велике градове. Једино значајно утврђено место за које знамо да су га побуњеници запосели је Триокала. Моргантина и Лилибеј су опседани дуго и упорно, али без успеха.[73] Када је, после Лукуловог повлачења и Трифонове смрти, Атенион поново прешао у напад, читамо да је „и многе градове опсео" (καὶ τοῦτο μὲν πόλεις ἐπολιόρκει), али не и да је иједан освојио.[74] У овај период рата вероватно треба сместити и његов напад на Месану, током којег је „град замало освојио на јуриш" (τὴν πόλιν ὀλίγου κατὰ κράτος εἵλεν).[75] „Замало" (ὀλίγου) значи да град ипак није освојен.

У одбрани Моргантине, Лилибеја и Месане видимо локалне грађане, уопште локално слободно становништво, које је било разноврсног порекла и припадало различитим имовинским класама, како пружа снажан и јединствен отпор робовским краљевима. Локалне грађанске трупе су, без икакве помоћи намесника, одбиле Салвијеву војску од Моргантине и Атенионову од Лилибеја. При одбрани последњег града, грађани су о властитом трошку чак унајмили и транспортовали из Мауританије одред најамника, који је учествовао у завршним борбама око града.[76]

Против успеха робовског покрета нису, дакле, деловали само Римљани и велики земљопоседници већ пре свега маса слободних људи који су чинили већину становништва Сицилије. Граница из-

[71] D. S. XXXVI 11, 1.
[72] D. S. XXXVI 4, 8.
[73] D. S. XXXVI 4, 5–8; XXXVI 5, 3–4.
[74] D. S. XXXVI 9, 1.
[75] Cass. Dio XXVII 4 (93).
[76] D. S. XXXVI 5, 4.

међу слободних и робова, свеприсутна и суштински важна античким људима, у овом случају на драстичан начин показује своју моћ. Чак и најсиромашнији међу „слободним" становништвом, они које је неправедан систем на сваки начин уништио, они који нису имали ништа своје и који су били принуђени да живе од најтежег физичког рада, милостиње или криминала, чак су и они видели себе као боље и суштински другачије од робова. Сви напори побуњеника нису били довољни да пробију ову замишљену али веома снажну идеолошку баријеру. Робови су остављени да се боре сами и да у тој борби коначно нестану.

У оквирима шире античке историје, Други робовски рат се може посматрати као једна, и то централна, карика у ланцу оружаног отпора поробљених људи који је запљуснуо древни Медитеран у II и I веку пре н. е. Он је заиста наставак и продужетак Првог робовског рата, али такође и веза која спаја тај покрет са каснијим Спартаковим. Устанак робова на Сицилији између 104. и 101. г. пре н. е. имао је непосредне последице, као и оне дугорочне. Охрабрени вестима са Сицилије робови широм Средоземља поново су се побунили. У Атици је избила велика побуна у Лауријским рудницима.[77] До дубоко у I век пре н. е. Сицилија је сматрана социополитички трусним подручјем, где маса поробљеног становништа лако може да се окрене насиљу. После пада Другог робовског краљевства на острву је било забрањено неслободним људима да носе оружје под претњом смрти, чак и у случајевима нужне самоодбране или лова.[78] Када се Гај Вер хвалисао да је спречио устанак робова на острву,[79] то је наравно било претеривање или лаж, али таква лаж која се ослањала на постојеће римске бојазни и страхове.[80] Спартак и његови саборци озбиљно су разматрали инвазију острва, чак су правили конкретне планове у том правцу, надајући се да ће придобити постојећу робовску популацију и створити трећу устаничку државу у периоду од седам деценија.[81] Околности су, међутим, радиле против њих. Чак је и у позној фази римских грађанских ратова бунтовна и антиробовласничка прошлост Сицилије нашла одраза у активностима Секста Помпеја, који је између 42. и 36. г. пре н. е. попуњавао редове своје војске и морнарице одбеглим робовима, спремним да се боре против својих бивших господара.

Гледано из још шире перспективе, као епизода у глобалној историји ропства, Други робовски рат се чини чак и значајнијим. Није

---

[77] Ath. VI 272e–f.
[78] Cic. *Verr.* II 5, 3, 7.
[79] Cic. *Verr.* II 5, 2, 5.
[80] Уп. Cic. *Verr.* II 5, 4, 10; App. *Mith*. 59.
[81] Plut. *Crass.* 10; Flor. II 8 (20), 13.

само у питању, као је већ речено, изузетно редак случај масовне побуне робова, већ је у питању побуна која је, макар краткорочно, била успешна и довела до настанка државне организације некадашњих робова, функционалног хеленистичког краљевства практично ни из чега, људским и организационим напорима самих устанака. Краљевство је постојало током три године, у изразито непријатељском окружењу. После пада два робовска краљевства на Сицилији, и Спартаковог покрета у Италији, историјске појаве које би биле аналогне њима не срећемо хиљадама година: робови широм света били су изложени напорном раду и тешком животу, на шта су повремено одговарали саботажом, понекад бежањем, сасвим ретко отвореним насиљем а практично никада масовним устанцима. Најранији догађај по размерама и значају упоредив са робовским ратовима у II и I веку пре н. е. била је робовска револуција на Хаитију крајем XVIII века (1791–1804). Већ ова чињеница јасно говори да испитивање историјских околности у којима се тако редак феномен зачео и доживео експанзију заслужује озбиљну пажњу и да је вредно истраживачких напора.

БИБЛИОГРАФИЈА

Наративни извори

Appian's Roman History III, trans. H. White, London / Cambridge MA / London 1954.

Athenaeus Naucratites, *Deipnosophistae* II.A: Libri III.74-VII, ed. S. D. Olson, Berlin / Boston 2021.

Cicero, *The Verrine Orations* II, trans. L. H. G. Greenwood, Cambridge MA / London 1987.

Dio's Roman History II, trans. E. Cary, London / New York 1914.

Diodorus of Sicily XII*: Fragments of Books XXXIII–XL*, trans. F. R. Walton, Cambridge MA / London 1984.

Lucius Annaeus Florus, *Epitome of Roman History*, trans. E. S. Forster. Cornelius Nepos, trans. J. C. Rolfe, Cambridge MA / London 1947.

Plutarch's *Lives* II–III, trans. B. Perrin, Cambridge MA / London 1962–63.

Нумизматички извори

O. D. Hoover, *Coins of the Seleucid Empire from the Collection of Arthur Houghton*, New York 2007.

G. Manganaro, Monete e ghiande inscritte degli schiavi ribelli in Sicilia, *Chiron* 12 (1982), 237–244.

Литература

J. Andreau, R. Descat, *The Slave in Greece and Rome*, Madison / London 2011.
K. R. Bradley, Slave Kingdoms and Slave Rebellions In Ancient Sicily, *Historical Reflections / Réflexions Historiques* 10-3 (1983), 435–451.
K. R. Bradley, *Slavery and Rebellion in the Roman World, 140 B.C. – 70 B.C.*, Bloomington and Indianapolis / London 1989.
K. R. Bradley, Resisting Slavery at Rome, у: K. Bradley, P. Cartledge (ур.), *The Cambridge World History of Slavery* I: *The Ancient Mediterranean*, Cambridge 2011, 362–384.
B. Chrubasik, *Kings and Usurpers in the Seleukid Empire. The Men who would be King*, Oxford 2016.
J. C. Dumont, *Servus. Rome et l'esclavage sous la république*, Roma 1987.
K. Ehling, *Untersuchungen zur Geschichte der späten Seleukiden (164–63 v. Chr.)*, Stuttgart 2008.
D. Engels, A Syrian Sicily? Seleukid Aspects of the First Sicilian Slave War and the Reign of Eunous-Antiochos, у: исти, *Benefactors, Kings, Rulers. Studies on the Seleukid Empire Between East and West*, Leuven / Paris / Bristol 2017, 383–408.
M. I. Finley, *Ancient Sicily*, London 19792.
H. G. Liddel, R. Scott, H. S. Jones, *A Greek-English Lexicon*, Oxford 1996.
G. Manganaro, Ancora sulle Rivolte "servili" in Sicilia, *Chiron* 13 (1983), 405–409.
P. Morton, *Slavery and Rebellion in Second-Century BC Sicily. From Bellum Servile to Sicila Capta,* Edinburgh 2024.
L. Pfuntner, Reading Diodorus through Photius: The Case of the Sicilian Slave Revolts, *GRBS* 55 (2015), 256–272.
V. M. Scramuzza, Roman Sicily, у: T. Frank (ур.), *An Economic Survey of Ancient Rome* III, Baltimore 1937, 225–377.
A. Toynbee, *Hannibal's Legacy. The Hannibalic War's Effects on Roman Life II: Rome and Her Neighbours after Hannibal's Exit*, London 1965.
G. P. Verbrugghe, Sicily 210–70 BC: Livy, Cicero and Diodorus, *TAPA* 103, 1972, 535–559.
G. P. Verbrugghe, Slave Rebellion or Sicily in Revolt?, *Kokalos* 20 (1974), 46–60.
T. Urbainczyk, *Slave Revolts in Antiquity*, London / New York 2014.
J. Vogt, *Ancient Slavery and the Ideal of Man*, Cambridge MA 1975.
J. Vogt, Zur Struktur der antiken Sklavenkriege, у: исти, *Sklaverei und Humanität: Studien zur antiken Sklaverei und ihrer Erforschung*, Wiesbaden 1965, 20–60.
N. Vujčić, Large Scale Slave Revolts in Ancient Greece: An Issue of Absence or an Absence of Issue?, *Athens Journal of History* 9-3 (2023), 225–248.
N. Vujčić, Syrian King and Syrian Goddess: Hellenistic Influences on the Ideology and Political Organization of the two Great Sicilian Slave Revolts, *Athens Journal of History* 11-2 (2025), 89–112.
W. L. Westermann, *The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity*, Philadelphia 1955.

Н. Вујчић, Први робовски рат на Сицилији: узроци, карактер и наслеђе, *Београдски историјски гласник* 16 (2025), 7–34.
Н. Вујчић, Проблем датирања почетка Првог робовског рата на Сицилији, *Зборник Матице српске за класичне студије* 26 (2024), 27–38.

Nemanja Vujčić
Faculty of Philosophy
University of Belgrade

THE SECOND SICILIAN SLAVE WAR: A LINK BETWEEN EUNUS AND SPARTACUS?

Summary

The Second Sicilian Slave War, fought between 104 and 101 BC, remains a somewhat neglected historical topic, both by academic historians and general public. Overshadowed by the earlier slave rebellion of Eunus (ca. 140 – 132 BC) and especially by the later one in Italy, the famous war of Spartacus (73 – 71 BC), the servile insurrection led by Salvius Tryphon and Athenion between 104 and 100 BC remains an important and instructive event on its own, well deserving of careful examination. This is especially true if we consider how rare large scale slave revolts are in antiquity and world history as a whole.

One of the more outstanding features of this slave insurrection is that the initial spark came from outside of Sicily, and is connected with Roman foreign policy and international politics at large. According to Diodorus of Sicily, refusal of one of the long standing Roman allies, king Nicomedes III of Bithynia (127 – 94 BC), to provide military aid for the ongoing Cimbrian war, on the account of many of his subjects being wrongly taken into slavery by the *publicani*, prompted Senate to instruct the *praetor* governing the island, one Publius Licinius Nerva to examine the issue and set free any unjustly enslaved person from the allied kingdoms. Nerva began this task in earnest (some eight hundred individuals were actually liberated) before aggressive reaction on the part of Sicilian magnates forced him to stop. But numerous and overworked local slave population was already infected with high and unrealistic hopes for freedom; *praetor's* stanch refusal to reconsider the matter only made them more desperate and ready to use violence. The first instances of armed bands of slaves killing their masters and taking over their estates began soon after.

Early victories of these makeshift rebel groups increased their confidence and swelled their numbers. Before long the size of the two largest groups reached thousands of armed insurgents. The leaders of these groups (a man named Salvius in the central region of the island, and one called Athenion in the far west) were proclaimed kings by their followers. After some hesitation two armies (their numbers now in tens of thousands) joined together, with Salvius, who took the Syrian royal name Tryphon, acknowledged as a common king. As in the First slave war, the majority of slaves originated in the Hellenistic East. Therefore, the state they sought to build resembled a Hellenistic kingdom, and more specifically the Seleucid kingdom. It possessed all elements required by a developed Hellenistic state: a monarch (βασιλεύς), royal council

(συνέδριον), popular assembly (ἐκκλησία), capital city (at a unidentified site sources call Triocala – perhaps Caltabellotta northwest of Acragas), royal palace (βασίλειον, βασιλικὴ οἰκία) and, of course, royal army filled by former slaves. Rebel kings also assumed royal insignia and other trappings of their newly acquired rank, though infused with some Roman elements.

So far as we can see, these Eastern kings in Sicily did not introduce any form of ruler cult, which sets them apart from their counterparts in the Hellenistic East. The religious aspect of the slave movement remains significant nonetheless, if insufficiently known. Above all both of the slave kings were elected to their respective positions not because of any military or martial background they might have, but because of their reputations as prophets and seers. This offers a striking parallel to the First slave war whose leader Eunus-Antiochus was known as a holy man and prophet. A highly dangerous, indeed desperate endeavor such as slave uprising against the Romans required divine encouragement to begin at all.

However, unlike the First slave war, this time the Roman response was fairly quick. By the spring of 103 BC the rebels faced a large and first-rate army led by Lucius Licinius Lucullus who inflicted first serious defeat on them. The uprising might have been over the same year but for the formidable defenses of Triokala which resisted all attempts by Luculls to reduce it by force. The following year rebels even went on attack, retaking the lost ground. In the long run, however, they were only delaying the inevitable. The fact that most of the Roman forces were engaged in a more pressing task of defeating the major threat posed by the Cimbri and the Teutons, was immensely beneficial for the Sicilian rebels. But by 101 BC consul Gaius Marius had the Cimbri on the edge of defeat and the Senate felt sufficiently secure to send the other consular army, led by Marius' colleague Manius Aquillius, to deal with the rebels in Sicily. Even with the superior forces, reducing the slave kingdom was not an easy and straightforward task. Even after the defeat and death of the last slave king and the fall of Triokala, the resistance continued for several more months, before the island was finally pacified.

The Second Sicilian slave revolt can be seen as a central link in the chain of the armed slave resistance that developed throughout the Mediterranean in the 2nd and 1st centuries BC. It had immediate consequences (smaller slave revolts were directly inspired by it) as well as some long term ones. Until well into the 1st century BC Sicily was considered dangerous ground, fertile with possibilities for future servile uprisings. Spartacus and his men considered invading Sicily in 71 BC and inciting local slaves to revolt, but the circumstances worked against them. Even during the later phase of Roman civil wars the island's antislavery past was reflected in the activities of Sextus Pompey who, between 42 and 36 BC, filled the ranks of his army and navy with runaway slaves, willing to fight their former masters.

Keywords: Slave uprisings, the Second Servile War, ancient Sicily, ancient Rome, Diodorus of Sicily, Salvius-Tryphon, Athenion.